

SÖZLÜ GELENEKTEKİ YEMEK DUALARINA DAİR

On the Dining Prayers in Turkish Oral Tradition

A propos des prières de repas dans la tradition orale

Yard. Doç. Dr. Hamiye DURAN*

ÖZET

Türk kültürünün kendine özgü ürünlerinden birisi de çoğunlukla manzum olan yemek dualarıdır. Sözlü gelenekten derlenen bu dualar, genel olarak “yemek duaları” ve “eğlendirici yemek duaları” olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. İslâm dininin bazı konu ve pratikleri, Türk milletinin kendi öz kültürü ile birleşip, kendi zevkine göre şekillenerek milli bir hâl almıştır. Aynı zamanda şartlar uygun, olduğu ve yeri geldiğinde bu konular, güldürü unsuru olarak da kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Yemek, dua, güldürü

ABSTRACT

In verse meal prays are one of the product of Turkish culture. These prays which came from verbal traditions are separated in two groups as “meal prays” and “entertaining meal prays”. Some issues and applications of Islam religion were combined with the own culture of Turkish nation to form the national condition according to their pleasure. At the same time, when conditions were appropriate, these issues had been used as entertaining element.

Key Words

yemek, dua, güldürü

Türk kültür ve edebiyat tarihi, her bakımdan olduğu gibi dualar konusunda da çok zengin ve çeşitli malzemeye sahiptir.

Dualar, yaratıcı ile kul arasındaki münasebeti sağlayan sözlerdir. Dolayısıyla tarihi, insanlık tarihiyle paraleldir.

Türk kültür tarihinde yüzyıllar boyunca muhtelif konularda, manzum ve mensur olmak üzere pek çok dua örneklerinin teşekkül ettiği görülmektedir. Doğrudan doğruya ferdî ve edebî mahsullerin dışında bunları; bir meslekle, tarikatla, gelenele, sıhhatle, dînî, içtimaî bir vâkıyla vs. ile ilgili olarak gülbanklar, yağmur duası, yatak duası, mevlit duası, aşure duası, nazar duası, hacı duası, mektep duası, kitap duası, bir işe başlama duası, çevirgel duası,

Battal-name duası, Hızır duası, hatim duası, kayıt duası, yeni ay duası, ezan duası, hatime duası, esnaf duası, kadeh duası, yemek duası vs. gibi tasnif etmek mümkündür (Çelebioğlu, 1983, 154; Çelebioğlu 1987, 95)

Türk edebiyatının her şubesindeki çeşitli eserlerde münacaat adı altında karşımıza çıkan bu dualar, Türk folklor tarihinde de oldukça zengin olarak karşımıza çıkmaktadır.

Duaları alkış ve kargışlarla akraba niteliğinde söz kalıplarından sayan P.N. Boratav, Türk kültüründeki alkış geleneğinin, İslâm dininin etkisiyle dualara dönüştüğü fikrindedir (Boratav, 1969, 169). Çeşitli törenlerde ve çeşitli vesilelerle söylenen bu dualar başlangıçta, kaynağı sebebiyle Arapça söylenmiştir.

* G.Ü.Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Ancak, Türk insanı, bu duaları kendi dilinde ve türlü söz kalıplarıyla süsleyerek kendini daha güzel ve tesirli olarak ifade etmeyi bilmiştir.

Yatarken söylediği;
Yattım Allâh kaldır beni
Rahmetine daldır beni
Can bedenden ayrılınca
İman ile gönder beni (Çelebioğlu 1987, 97)

Gusul abdesti alırken söylediği;
Gusl ettim gusl için
Guslüm ibadet için
İbadet Allâh için
Mazmaza istinşak
Cemi cümle bedenim pir ü pak
Sayılmaz saçımdan
Yirmi tırnağımdan
Otuz iki dişimden
Cemi cümle bedenimden pir ü pak

(1) şeklindeki bu dualar, Türk insanının iman, duyuş ve düşüncesiyle beraber sanatını da ifade etmektedir.

Türk insanının mizah anlayışını da aynı mealde söylenmiş, şu duada görmek mümkündür.

Mazmaza istinşak
Her yatışta bir uşak (2)

Bütün folklor ürünlerinde olduğu gibi duaların yaratıcılarının da halk kültürünü benimsemiş sanatçılar, hatta hocalar olduğunu unutmamak lâzımdır.

Bu tür eserlerin İslâm dini kaynaklı olduğunu biliyoruz. Ancak bazılarında çok eskiden Türklerin Müslüman olmadan evvelki dinlerinin kalıntılarını da görmek mümkündür. İlk ay görüldüğünde genellikle “Ay gördüm Allâh” şeklinde başlayan şu dualar bunlara örnek olarak kabul edilebilir.

Ay gördüm Allâh
Amentü Billâh
Nuru yüzüme
Şevki gözüme
Dökülsün günahlarım
Huri kızına ⁽³⁾
Ay gördüm Allâh
Amentü Billâh
Ay mübarek
El-hamdülillâh (4)

Bu dualar, çok kısa ve yoğun söz kalıplarıdır. Türk dilinin zengin anlatımı bu söz sanatlarında açıkça görülür. Duaların söylenmesinin asıl sebebi şüphesiz, Tanrı'ya yalvarma ve isteklerini tesirli bir biçimde bildirmektir. Ne kadar güzel dua edilirse o kadar tesirli olur fikri, dualardaki sanatı en iyi şekilde açıklar.

Bu duaların şakaya yönelik çeşitleri de vardır. P.N. Boratav, bunları “dua taklidi eğlendirici sözler” olarak tanımlamaktadır. (Boratav, 1969, 144) Yemek dualarında, durumun elverişli olması bakımından bu çeşit, oldukça geniş yer tutar.

Türk milletinin hayat tarzını, fikir dünyasını, zevklerini ve mizah gücünü yansıtan anonim ürünlerden biri de yemek dualarıdır. Yemeğin bitiminde okunan bu dualar, ezberlenmesi kolay, yer yer bozuk küçük manzumelerdir.

Genellikle “Yarabbî çok şükür, El-hamdülillâh, ziyade olsun” gibi kısa şükür sözlerinden oluşurlar. Nisbeten daha uzun olanlar “El-hamdülillâh, artsın eksilmesin, Allâh Allâh, amin” şeklinde başlar ve duaların kabulü için “el-Fatiha” sözleriyle biter.

Yemek dualarının en dikkati çeken hususlarından birisi de güldürücü, eğlendirici mahiyetteki dualardır ki örnekleri oldukça fazladır.

Tespit edebildiğimiz örneklerden hareketle yemek dualarını iki gruba ayırabilmekteyiz.

1.Yemek duaları

2.Eğlendirici yemek duaları

Eğlendirici yemek duaları,daha ziyade samimi ortamlarda söylenirler. Maksat ev sahibini rencide etmek değil,ortamı daha samimi ve neşeli hâle getirmektir. Dua eden kişi, dualardaki kalıpları kullanarak yeni ürün meydana getirir. Bunlar çoğunlukla ya yemekten doyunmadığını, ya da beğenilmediğini ifade eden şaka nitelikli sözlerdir. Ayrıca yemeği pişiren ve kotaran kişinin,sofra sonrası hizmetleri de yapmasının aynı üslûpta söylendiği sözlerdir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: İslâm dininin bazı konu ve pratikleri, Türk milletinin geçmişten günümüze taşıdığı kendi öz kültürü ile bütünleşmiş,kendi zevkine göre şekillenerek milli bir hâl almıştır.Ayrıca dinî konuların şartlar uygun olduğu ve yeri geldiğinde mizah konusu yapıldığı da görülmektedir.

I.

Yemek yedikten sonra dua tercümanı

Bism-i şah Allâh Allâh

Yiyip yedirenlere,pişirip kotaranların fahrı mezîd ola,bu gitti ganîsi gele. Er,Hakk, Muhammed, Ali bereket vere, ni'met-i Celîl bereket-i Halîl. Artsın eksilmesin,taşsın dökülmesin.On iki imam, on dört ma'sûm-ı pâk, Hızır aleyhi's-selâm ganîyetliği direkâtı gelsin.Nûr-ı Nebî, Kerem-i Ali,pîrimiz Hünkâr Hâcî Bektâş Veli efendimizin himmeti bu sofraya üzerimize hâzır nâzır ola.Lokma hakkı, cömertler demi,Balım Sultan Efendimizin demine hû.(Tomar-ı Bektâşiyân, V.7a)

II

Bism-i şah Allâh Allâh. Bu gitti ganîsi gele. Hak, Muhammed, Ali berekâtını vere. Yiyip yedirenlere pişirip kotaranlara nûr-ı iman ve aşk u şevk ola. Gittiği yerler gam ve gussa görmeye. Hizmet sahipleri hizmetlerinden şefaât bula.Lokman hakkına, evliya keremine, cömertler cemine, gerçek erenler demine, Allâh eyvallâh, hû dost. Bizden evvel yaran yiyen rahmetli ağalarımızın ruhları için, cümle misafirlerimizin ruhları için, Allâh rızası için, El-Fatiha. (Özkan, 2002, 71)

III.

Biz yedik Allâh artırsın
Hızır parmağını batırsın (5)

IV.

Artsın eksilmesin
Taşsın dökülmesin (6)

V.

Bismilli Rahîm
Ezü bit tavşan eti
Ve'l-kaz eti ve'l-kuzi
Ekmek ellezine hum ma-et
Mine'l-kadayif
Allâhüme lena
Getir lahna, götür lahna
Zira zügürtlük çok fena
Âmin ve'l-hamdü lillâhi Rabbü'l-âlemin.(7)

VI

Yarabbi şükürün
Evi yıkılsın Bekirin
Bir tas çorba getirin
Yemezsem yüzüme tükürün (8)

VII

Elhamdülillâhi Şâkirin
Karnı doydu fakirin

Daha varsa getirin
Yemezsem yüzüme tükürün
Amin ecma'in (7)

VIII

Elhamdü lillâhi şükürün
Bir oğlu olmuş Çakırın
Tadı kaçmış şekerin
Alacağım varsa getirin
Borcum varsa, helâl ü hoş olsun dö-
ne döne

Alaman ovası, saksağan yuvası
Budur bu sofranın duası
Rizâ'en-lillâhi vâdôdu (Bora-
tav,1969, 144)

IX

Elham edik,sofra gedik
Ne yedik ne yemedik
Ev sahibi arsız imiş
Daha getir diyemedik (Bora-
tav,1969, 144)

X

Aşağıda leylek yukarıda yuvası
Böyle yemeğin böyle olur duası (9)

XI

Karaman ovası leylek yuvası
Bu sofranın bu kadar olur duası
(10)

XII

Yedik içtik Allâh artırır
Sofrayı kuran kaldıra (11)

XIII

Allâhümme zit
İki kaşık daha yit (12)

XIV

Amin dedik
Dili düdük
Bunu bulduk
Bunu yedik
Daha olsa
Daha yerdik (Tekerleme)

KAYNAKLAR

Amil ÇELEBİOĞLU, *Türk Edebiyatında
Manzum Dinî Eserler; Şükrü Elçin Armağanı*, An-
kara.

_____, 1987, *Kültürümüzde Yatak
Duaları, III.Milletlerarası Türk Folklor Kong-
resi Bildirileri,IV.cilt*, Ankara.

Pertev Naili BORATAV, **100 soruda Türk
Halk Edebiyatı**, İstanbul
Tomar-ı Bektâşiyân, Millî Kütüphane, 06
Mil.Yz.A.2304.

Orhan ÖZKAN, 2002, **Çankırı Gelenekleri
ve Yaran Kültürü**, Çankırı.

KAYNAK KİŞİLER LİSTESİ:

1. Name ŞİBİL, Torul-Gümüşhane 1937,
Okur-yazar
2. Vesile DURLAMIK, Çankırı 1955, Lise
3. Meral Köse, İstanbul 1946, Üniversite
4. Feride UĞURLU, Simav-Kütahya 1910,
Okur-yazar
5. Hanım MÜDERRİSOĞLU, Antalya 1945,
Lise
6. Fatma IŞIKLAR, Malatya 1949, Lise
7. Mustafa FIRENGİZ, Diyarbakır 1944, Üni-
versite
8. Fatma ŞİBİL, Torul-Gümüşhane, 1910
9. Nazmiye DURAN, Kalfat-Çankırı 1920
10. Ayşe KORKMAZ, Konya 1947, Üniversite
11. Mevlüde MERMİ, Torul-Gümüşhane,1910
12. M. Kayahan ÖZGÜL, Ankara 1957, Üni-
versite